

ТРАНСФОРМАЦІЇ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ТА СОЛІДАРНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Російська воєнна агресія суттєво вплинула на життєдіяльність кожного громадянина України, особистісну та колективну ідентичність. Під впливом російської агресії зникає, перш за все, розмитість колективної ідентичності, притаманна раніше частині соціуму. Частка тих, хто ідентифікує себе передусім як громадянин України, становить 85 % чи 72 %, залежно від методології та конкретного терміну проведеного опитування [1].

Повномасштабна російська агресія суттєво змінила і чинники самоідентифікації громадян: якщо раніше переважна більшість респондентів вказували на пріоритет у самовизначенні родинної спадковості, то наслідком війни стала перевага над спадковістю громадянського єднання. Це означає, що ідентичність сьогодні більше не є суто етнічною категорією, а розподіл за нею не відбиває етнічної мапи України. Ідентичність сьогодні варто вважати соціокультурним феноменом, тобто поєднанням етнічного та громадянського самовизначення особи із перевагою останнього [2].

Відповідно, етнополітика не відіграватиме помітної ролі в загальнонаціональному суспільно-політичному процесі, хоч і залишиться чинником в окремих регіонах та в стосунках України з міжнародними організаціями, які опікуються правами меншин.

Психологи відмічають сьогодні також певне «звикання» до війни, що має як позитивну сторону, так і негативну. Позитивну – українці не застрягли на перших шоківих фазах сприйняття жахів війни, певним чином адаптувалися до них, почали сприймати війну як нову реальність, негативну – ілюзорне зменшення відчуття загрози з боку окупанта, що зміщує агресію – із зовнішнього ворога на пошук внутрішнього. Певним результатом цього є зменшення частки українців, які вважають, що Україна рухається в правильному напрямі. При цьому суттєві зміни відбулися на зламі 2023 р. та 2024 р., коли вперше від початку війни тих, хто вважає, що країна іде хибним напрямом, стало більше. Якщо після перших місяців війни тих, хто казав про правильний напрям, було 68 %, то до грудня 2023 р. їхня кількість скоротилася до 54 %, а ще за два місяці – до 44 % [3]. Інше опитування Центру Разумкова засвідчило, що 61 % наших співгромадян відкидають будь-які поступки під час гіпотетичних переговорів із Москвою. 51,5 % називають звільнення всієї України в кордонах 1991 р. необхідною умовою завершення війни [4].

В умовах війни увиразнюється екзистенційний сенс поняття ідентичності, про що свідчить рішучість відстоювання українцями власного культурного та життєвого світу, навіть ціною власного життя. Екстремальний досвід війни виявляється цілком достатнім для стирання старих і формування нових ідентичностей та їх вимірів. Один із них – ідентичність самопожертви в ім'я захисту своєї Батьківщини, інший – байдужа до власного самовизначення «вата», свідомі колаборанти, зомбовані російською пропагандою прихильники «руського міру», зрадники-силовики, екзальтовані диванні бійці [5].

Інші ідентичності – ті, хто воює, ті, хто нікуди не їхав з дому, ті, хто виїхав у перші місяці, але повернувся, і ті, хто сьогодні перебуває за кордоном [6]. Формуються також нові соціальні групи, більшість з яких є специфічними для воєнного часу і тому тимчасовими: наприклад, військовополонені, мешканці окупованих територій, внутрішньо переміщені особи тощо.

Внаслідок російсько-української війни у суспільства з'явилося чітке визначення в системі координат «свої – чужі», що зумовлює виразне уявлення про те, що з цим потрібно робити. Значної трансформації зазнали доволі міцні стереотипи значної частки українського суспільства щодо спорідненості з росіянами та білорусами, Росією та Білоруссю. Переважна більшість громадян України (80 %) не допускала б росіян у країну навіть як туристів [7].

Ще одним маркером трансформації ідентичностей в умовах війни є переважання суспільного над індивідуальним, перше увиразнюється у вигляді держави чи інших офіційних структур влади. Війна зруйнувала домінуючий негативізм їх сприйняття, показавши українцям, що, втративши свою державу, вони втратять багато з того, до чого звикли і що вони цінують. Природно, що найбільшою повагою та довірою у воюючій країні користуються Збройні Сили. Проте зростання до них довіри до майже абсолютних показників не призвело до суттєвого зростання популярності ймовірного військового режиму [8]. Демократичні цінності залишилися дуже важливими для українців. У парадигмі «свобода – безпека», як показує довоєнне опитування, дві третини (65,9 %) опитаних були схильні обирати безпеку, а менше третини (29,5 %) – свободу. В умовах війни відповіді українців на це непросте протиставлення умовно розділилися. Зокрема, 38,8 % українців віддали перевагу безпеці над свободою, тоді як 34,6 % громадян обрали протилежний пріоритет – свободу над безпекою. Очевидно, що велика кількість населення, попри нагальну потребу в безпеці, не готова поступитися своїми свободами [9].

Випробування війною посилює потребу громадян у солідарності – із жителями свого міста, села, області, країни в цілому, навіть Європи та світу. Так, частка тих, хто відповідає, що відчуває себе дуже близьким з жителями свого міста (села), зростає з 49 % у 2020 р. до 75 % у 2022 р., з областю – з 31 % до 60 %, з країною – з 33 % до 69 %, з Європою – з 9 % до 23 % [10].

Можна припустити, що саме відчуття солідарності забезпечило збереження емоційної стійкості та оптимізму українців. Попри складну ситуацію на фронті, в настроях опитаних сьогодні превалюють оптимізм і віра в перемогу України над ворогом. Так, більше 2/3 респондентів впевнені, що ЗСУ зможуть звільнити від російських загарбників більшість окупованих територій: 36 % відзначили, що Україна звільнить усі території, включаючи Крим, 13 % – що будуть звільнені окуповані території включно із Донбасом, але не Кримом, а ще 21 % – що звільнені будуть ті території, які були окуповані з лютого 2022 р. Проте лише трохи більше 1/3 респондентів вірять у повну перемогу України і отримання виплат репарацій, а також 1/5 впевнена, що по закінченні війни відбудеться зміна режиму у Москві і буде підписано угоду із новою владою в Росії. Тоді як ще 27 % опитаних схиляються до думки, що війна переросте у заморожений конфлікт, який буде тягнутися роками, а 8 % – що з часом буде підписано мирну угоду із Росією на її умовах, включаючи втрату Україною частини територій [11].

Висновок. Третій рік триває героїчний опір українців агресії російських окупантів. Цей час суттєво змінив життя, самосвідомість, сприйняття самих себе та зовнішнього світу громадянами України. Суттєвого впливу зазнав, перш за все, психоемоційний стан громадян України. Очевидно, що на сьогодні вже не є актуальною реабілітація тільки фізичного стану учасників війни, оскільки без урахування психологічного статусу особи, її соціальної адаптації неможливо говорити про повноцінне функціонування особистості. Відсутність адаптованих національних алгоритмів надання психологічної допомоги військовим, посттравматичного стресового розладу та брак кваліфікованих психіатрів і психологів зі спеціалізацією військово-тактичної психології, не враховує особливостей сьогодення, яке потребує створення якісної індивідуальної програми реабілітації кожного військового за принципом – своєчасність, комплексність і безперервність процесу реабілітації. Система надання психологічної допомоги та реабілітації учасникам бойових дій за обсягом матеріально-технічного та кадрового забезпечення повинна розглядатись як складова національної безпеки держави.

З цією метою доцільно рекомендувати Кабінету Міністрів України, Міністерству у справах ветеранів та Міністерству соціальної політики розробити та затвердити Державну цільову програму з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадaptaції учасників бойових дій, яка б враховувала проблеми та досвід медико-санітарної та психоемоційної реабілітації ветеранів війни, як вітчизняний, так і зарубіжний. Існуюча Державна цільова програма з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі й стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України в редакції від 12 жовтня 2019 р., була розрахована на період до 2023 р.

Список використаних джерел:

1. Судин Д. Як війна вплинула на нашу ідентичність, пам'ять та цінності. *Український тиждень*. 2022. 24 серп. URL: <https://tyzhden.ua/iak-vijna-vplynula-na-nashu-identychnistram-iat-ta-tsinnosti/>
2. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. URL: <https://zbruc.eu/node/114247?fbclid=IwAR0oNHgIXQv8JbjlmONTZDizA7nd4dFwS4JMQQMaKK4bV5mQl484R7LNgc>
3. Війна у цифрах: як за останній рік змінилися Україна та українці. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv28871qdv8o>
4. Той, хто воює з дивана. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/10/12/7479241/>
5. Той, хто воює з дивана. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/10/12/7479241/>
6. Демограф Лібанова про смертність і народжуваність під час війни, переселенців та емігрантів, ринок праці та відбудову України. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/09/25/7476595/>
7. Як українці ставляться до росіян: результати опитування. URL: <https://segodnya.novyny.live/iak-ukrayintsi-stavliatsia-do-rosiian-rezultati-opituvannia-149203.html>
8. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів. Центр Разумкова. Травень 2023 р. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromad-skykh-diiachiv-traven-2023r>
9. Вибір українців між свободою та безпекою під час війни. URL: <https://rpr.org.ua/news/vybir-ukraintsiv-mizh-svobodoiu-ta-bezpekoiu-pid-chas-viyny/>
10. Політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії. *Національна безпека та оборона*. 2022. № 3-4. С. 7-8.
11. Соціально-політичні орієнтації громадян України. Оцінки та перспективи військового протистояння із Росією. URL: <https://imcon.com.ua/socialno-politichni-oriientacii-gro/>